

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน

ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตนอยู่ตลอดไป

ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำได้แก่ **ฮีต** คือคำว่า **จารีต** ซึ่งหมายถึง ความประพฤติกขนบธรรมเนียม ประเพณี ความประพฤติกที่ดี และ **สิบสอง** หมายถึง **สิบสองเดือน** ดังนั้นฮีตสิบสองจึงหมายถึงประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตรเข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ^[1] นักปราชญ์โบราณได้วางฮีตสิบสองไว้ดังนี้

1. เดือนอ้าย - บุญเข้ากรรม
2. เดือนยี่ - บุญคูณลาน
3. เดือนสาม - บุญขำวี่
4. เดือนสี่ - บุญพระเวส
5. เดือนห้า - บุญสงกรานต์
6. เดือนหก - บุญบั้งไฟ
7. เดือนเจ็ด - บุญขำชะ
8. เดือนแปด - บุญเข้าพรรษา
9. เดือนเก้า - บุญขำว่ระดับดิน
10. เดือนสิบ - บุญขำว่สาก
11. เดือนสิบเอ็ด - บุญออกพรรษา
12. เดือนสิบสอง - บุญกฐิน

ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่

ฮีตสิบสองฮีตสิบสองมาจากคำ 2 คำ คือ ฮีต กับ สิบสองฮีตมาจากคำว่า จารีต หมายถึงสิ่งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ดั่งามชาวอีสาน เรียกว่า จารีต หรือฮีต สิบสอง หมายถึงเดือนทั้ง 12 เดือนในหนึ่งปีฮีตสิบสอง จึงหมายถึงประเพณีที่ประชาชนชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนในแต่ละปีประเพณีทั้งสิบสองเดือนที่ชาวอีสานถือปฏิบัติกันมานั้นล้วนเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและเพื่อความสามัคคีมีความรักใคร่กัน ของคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นการสืบทอดสิ่งที่ดั่งามมาจวบจนปัจจุบัน ประเพณีอีสานส่วนใหญ่จะมีเอกลักษณ์แตกต่างจากประเพณีภาคอื่นๆ (อาจคล้ายคลึงกับประเพณีของทางภาคเหนือบ้างเพราะมีที่มาค่อนข้างใกล้เคียงกัน)ประเพณีอีสานได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง(แถบหลวงพระบางประเทศลาว)จึงจะเห็นได้ว่าประเพณีของชาวอีสานและชาวลาวมีความคล้ายกันเพราะมีที่มาเดียวกันและชาวอีสานและชาวลาวก็ไปมาหาสู่กันเป็นประจำเยี่ยงญาติพี่น้องทำให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกันด้วย

ฮีตสิบสองได้แก่

เดือนอ้าย(เดือนเจียง)-บุญเข้ากรรม

บุญเข้ากรรมเป็นกิจกรรมของสงฆ์ เมื่อถึงเดือนอ้ายพระสงฆ์จะต้องเข้ากรรม ซึ่งเป็น พิธีที่เรียกว่า"เข้าปริวาสกรรม" โดยให้พระภิกษุผู้ต้องอาบัติ(กระทำผิด) ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อเป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตนเอง และมุ่งประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัยพิธีเข้าปริวาสกรรมจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ โดยกำหนดไว้9ราตรี พระภิกษุสงฆ์ที่ต้อง การเข้าปริวาสกรรมต้องไปพักอยู่ในสถานที่สงบ ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน(อาจจะเป็นบริเวณวัดก็ได้ โดยมีกุฏิชั่วคราวเป็นหลังๆพระภิกษุสงฆ์ที่เข้าปริวาสกรรมคราวหนึ่งๆ จะมีจำนวนเท่าใดก็ได้แต่ต้องบอกไว้ก่อนว่าตนเองจะเข้ากรรม และเมื่อถึงเวลาออกกรรมจะมีพระสงฆ์ 20 รูปมารับออกกรรม พิธีทำบุญเข้ากรรมหรือเข้าปริวาสกรรมของพระภิกษุสงฆ์นี้ไม่ถือว่าเป็นการล้างบาป แต่จะถือว่าเป็นการปวารณาตนว่าจะไม่กระทำผิดอีก ส่วนกิจของชาวพุทธศาสนิกชนในบุญเข้ากรรมนี้ คือการหาข้าวของเครื่องอุปโภคบริโภคถวายพระ ซึ่งถือว่าเป็นบุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป

เดือนยี่-บุญคูณลาน

การทำบุญคูณลานจะทำได้เมื่อได้เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวอีสานจะเห็นความสำคัญของข้าวเป็นอย่างมากในพิธีนี้จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์ที่ลานนวดข้าว (ลานนวดข้าวของชาวอีสานในสมัยก่อนมักจะทำขึ้นในลานข้างบ้านหรือข้างทุ่งนาและมักจะให้มูลของควมมาลาดพื้นแล้วตากให้แห้งจะได้พื้นที่เรียบ)มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้าน ลานนวด

ข้าว ที่นา ต้นข้าว และบริเวณใกล้ถานนวดข้าว ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่การเกษตรกรรม ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเชื่อว่า เจ้าของจะอยู่เย็นเป็นสุข ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าจะงอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญถานนวดแล้วชาวบ้านจึงจะขนข้าวใส่ยุ้ง และเชิญขวัญข้าวคือพระแม่โพสพไปยังยุ้งข้าวและทำพิธีสู่ขวัญข้าวสู่ขวัญเล่าข้าว (นางข้าว) เพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป ประเพณีปัจจุบันแทบจะหาดูไม่ได้แล้ว เพราะชาวอีสานได้ทำนากันน้อยลง และนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่นการใช้เครื่องนวดข้าวแทนการนวดด้วยมือหรือใช้สัตว์นวด(ทำให้ไม่ต้องมีถานนวดข้าว)

เดือนสาม-บุญข้าวจี

บุญข้าวจีเป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ซึ่งการทำบุญข้าวจีนี้ชาวบ้านอาจจะไปรวมกันที่วัด หรือต่างคนต่างจัดเตรียมข้าวจีไปเองแล้วนำไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัด มีการไหว้พระรับศีลพระสงฆ์สวดพระพุทธรมณต์และตักบาตรด้วยข้าวจี แล้วยกไปถวายพร้อมภัตตาหารอื่นๆ เมื่อพระฉันเสร็จแล้วมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวจีและรับพร ซึ่งมูลเหตุที่มีการทำบุญข้าวจี เนื่องมาจากสมัยพุทธกาลมีนางทาสชื่อปุลณทาสีได้นำแป้งข้าวจี(แป้งทำขนมจีน) ไปถวายพระพุทธเจ้า แต่จิตใจของนางก็คิดว่าขนมแป้งข้าวจีเป็นเพียงขนมของทาสที่ต่ำต้อย พระพุทธองค์คงไม่ฉัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้จิตใจของนาง จึงทรงฉันแป้งข้าวจีต่อหน้านาง ทำให้นางเกิดความปิติดีใจชาวอีสานจึงได้แบบอย่างในการทำแป้งข้าวจีนี้และพากันทำบุญข้าวจีถวายพระมาโดยตลอด โดยเฉพาะในช่วงเดือนสามจะมีการทำข้าวจีถวายพระมาจวบจนปัจจุบัน (การทำข้าวจีของชาวอีสานในช่วงเดือน 3 นั้นเป็นช่วงที่อากาศหนาวเย็น ดังนั้นการจีข้าวในช่วงนี้ชาวบ้านก็จะได้รับไออุ่นจากการนั่งล้อมวงกันจีข้าวอีกด้วย) การทำข้าวจีของชาวอีสานนั้นปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วมาปั้นเป็นก้อนแล้วนำไปย่างบนไฟอ่อนๆบางคนอาจใช้ไข่เหลืองทาเพื่อให้มีสีที่น่ารับประทาน หรือใส่น้ำอ้อยที่ใส่ข้าวจีจี ภาษาอีสานหมายถึง ปิ้งหรือย่าง

เดือนสี่-บุญผะเหวด

(บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ) คำว่าผะเหวด เป็นสำเนียงของชาวอีสาน ที่มาแผลงมาจากคำว่า พระเวส ซึ่งหมายถึง พระเวสสันดร การทำบุญผะเหวด เป็นการทำบุญและฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือเทศน์ มหาชาติซึ่งมีจำนวน 13 กัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวสสันดรผู้ซึ่งบำเพ็ญเพียรอันยิ่งใหญ่ด้วยวิธีบริจาคทานหรือทานบารมีในชาติสุดท้าย หรือมหาชาติของพระพุทธองค์ก่อนที่จะมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า งานบุญผะเหวดเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสานนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ด้วยความเชื่อว่าหากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง 13 กัณฑ์จบภายในวัน

เดิวนั้น อานิสงฆ์จะคลบแคลให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอาริยมตไตรย ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขตามพุทธคติ ปัจจุบันงานบุญสะเทวดายังหาได้ทั่วไปเกือบทุกจังหวัดในภาคอีสาน แต่ได้ลดความใหญ่โตของงานลงบ้าง ไม่ใช่เป็นงานที่ยิ่งใหญ่เหมือนในอดีต แต่ก็ยังมีบางจังหวัดที่ได้จัดงานนี้อย่างยิ่งใหญ่ เช่นที่จังหวัดร้อยเอ็ดถือเป็นงานประเพณีของจังหวัด ภายในงานจะมีขบวนแห่พระเวสสันดรหลายขบวน และมีการทำขนมจีน(ชาวอีสานเรียกข้าวปุ้น)มากมายมาเลี้ยงแขกบ้านแขกเมือง

เดือนห้า-บุญสงกรานต์

เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้าเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายนถึงวันที่ 15 เมษายน คำว่าสงกรานต์เป็นคำสันสกฤต แปลว่า ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในที่นี้ หมายถึงพระอาทิตย์ที่ผ่าน หรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในจักรราศีหนึ่งเป็นเดือนที่เริ่มต้นปีใหม่ การทำบุญสงกรานต์จะมีพิธีสงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่รวมทั้งจะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ตามลวดแห่มุ่บ้านต่างๆ นอกจากนี้ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรก้อพระเจดีย์ทราย และมีการละเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานตลอดทั้ง3วันและบางหมู่บ้านจะมีการแห่พระพุทธรูปไปรอบๆหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้สงน้ำกันอย่างทั่วถึงปัจจุบันงานบุญสงกรานต์ของชาวอีสานได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมากในตัวเมืองใหญ่ๆมักมีการเล่นน้ำกันอย่างรุนแรง มีการใช้แป้งน้ำแข็งหรือสีกด้วยแต่ประชาชนอีสานในชนบทโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ยังคงรักษขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมไว้ คือมีการสงน้ำพระพุทธรูปทั้งที่วัดและพระพุทธรูปที่บ้าน พระสงฆ์จากนั้นจะไปสงน้ำขอพรจากคนเฒ่าคนแก่ที่ตัวเองให้ความเคารพ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ฯลฯ ในช่วงงานนี้ชาวอีสานที่ไปทำงานต่างถิ่นจะกลับบ้านเพื่อร่วมทำบุญและพบปะกับญาติพี่น้อง

เดือนหก-บุญบั้งไฟ

หากกล่าวถึงบุญบั้งไฟแล้วคนส่วนใหญ่คงจะนึกถึงจังหวัดยโสธรหรืออุดรธานี ซึ่งมีการจัดงานนี้อย่างยิ่งใหญ่ การทำบุญบั้งไฟเป็นงานสำคัญอีกงานของชาวอีสานโดยจัดกันก่อนฤดูทำนา ด้วยความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ชาวกล้าในนาข้าวอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข ในงานจะมีการแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟ เพราะเชื่อว่าเป็นการส่งสัญญาณขึ้นไปบอกพญาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา ระหว่างที่มีการจุดบั้งไฟชาวบ้านจะมีการเซ็งซึ่งจะสนุกสนานมาก และการทำบุญบั้งไฟนี้นับเป็นการชุมนุมครั้งสำคัญของคนในท้องถิ่น ที่มาร่วมกันจัดงานด้วยความรื่นเริงสนุกสนานเต็มที่มีการพูดจาถกหรือนำสัญลักษณ์เรื่องเพศมาล้อเลียนในขบวนแห่บั้งไฟ โดยไม่ถือว่าเป็นเรื่องหยาบคายการ และมีการประลองบั้งไฟกันว่าบั้งไฟใครจะขึ้นสูงกว่ากัน ส่วนบั้งไฟใครที่จุดแล้วไม่ขึ้นจะมีการทำโทษด้วยการจับเจ้าของบั้งไฟไปโยนบ่อโคลน งานบุญบั้งไฟนี้จะตรงกับประเพณีในเทศกาลเดือนหกอีกอย่างหนึ่งคือบุญวันวิสาขบูชา ชาวบ้านจะทำบุญและฟังเทศน์กันใน

ตอนกลางวันกลางคืนจะมีการเวียนเทียน ซึ่งก็ทำเช่นเดียวกับประชาชนในภาคอื่นๆ ปัจจุบันงานบุญ บั้งไฟยังหาดูได้ทั่วไปในจังหวัดภาคอีสาน ซึ่งจะมีการจัดงานตั้งแต่งานเล็กๆ ไปจนถึงงานระดับ จังหวัด จังหวัดที่มีการจัดงานใหญ่โตจนเป็นที่รู้จักกันทั่วคือจังหวัดยโสธรและจังหวัดอุดรธานี

เดือนเจ็ด-บุญชำระ

ชำระ เป็นภาษาอีสานหมายถึง การทำความสะอาด เหมือนกับคำภาษาไทยกลางว่า ชำระ ประเพณีนี้เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไร อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ บ้านเมือง ซึ่งถือว่าเป็นการขับไล่ความชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน การทำบุญชำระนี้ชาวบ้านจะพากัน เก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อย เป็นการทำความสะอาดครั้งยิ่งใหญ่ในรอบปี สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้ ขจัดออกไป เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในหมู่บ้านมูลเหตุที่มีการทำบุญชำระเนื่องมาจากในสมัย พุทธกาลมีโรคห่า (อหิวาตกโรคระบาดมีผู้คนล้มตายกันเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมา โปรดทำให้เกิดฝนห่าใหญ่มาชำระบ้านเมือง) มีการสวดบั้งควานและประพรมน้ำมนต์ตามหมู่บ้าน และชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลด้วย การจัดงานบุญนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณในการที่จะทำให้ บ้านเมืองสงบสุข

เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา

การเข้าพรรษาเป็นกิจของพระภิกษุสามเณรที่จะต้องอยู่ประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน กำหนดเอาตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือนแปดถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรไป พักแรมคืนที่อื่น เนื่องจากฤดูนี้เป็นฤดูแห่งการเกษตรกรรม การห้ามพระภิกษุสามเณรเดินทางด้วย เหตุผลส่วนหนึ่งอาจมาจาก การไม่ต้องการให้พระภิกษุสามเณรไปเหยียบย่ำพืชผลที่ชาวบ้านได้ เพาะปลูกไว้ การทำบุญเข้าพรรษาเป็นประเพณีทางศาสนา โดยตรงจึงคล้ายกับภาคอื่นๆ ในประเทศไทย ในพิธีจะมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร มีการฟังธรรมเทศนา ชาวบ้าน จะหล่อเทียนใหญ่ไว้ถวายเป็นพุทธบูชา และจะเก็บไว้ตลอดพรรษาการทำเทียนถวายวัด ในช่วง เทศกาลเข้าพรรษานี้มีความเชื่อแต่โบราณว่า หากใครทำเทียนไปถวายวัดเมื่อเกิดชาติใหม่ผู้นั้นจะได้ เสวยสุขในสวรรค์ อานิสงส์ของการถวายเทียนนั้นหากมิได้ขึ้นสวรรค์แต่เกิดบน โลกมนุษย์ ผู้นั้นจะมี ความเฉลียวฉลาด มีสติปัญญาไหวพริบเลิกล้อ ประคองแสงเทียนอันสว่างไสว ปัจจุบันเกือบทุก จังหวัดในภาคอีสานได้จัดให้มีงานแห่เทียนเข้าพรรษา โดยนำเทียนมาแกะสลักอย่างสวยงามประกอบ กันเป็นเรื่องราว แล้วจัดแห่รอบหมู่บ้านหรือ

ตัวเมืองก่อนนำไปถวายวัด จังหวัดที่มีการจัดงานยิ่งใหญ่คือ จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัด นครราชสีมา ซึ่งจะมีขบวนแห่เทียนพรรษาที่ได้แกะสลักอย่างวิจิตรบรรจงไปรอบตัวเมือง เพื่อให้ ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ชมความงดงามของเทียนเข้าพรรษา และยังได้ประกวดขบวนแห่เทียน

พระราชด้วย งานแห่เทียนเข้าพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นงานที่สำคัญงานหนึ่งของประเทศ มีนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกภาค และจากต่างประเทศมาชมความงดงามของเทียนพรรษามากมาย

เดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดินเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจะจัดขึ้นวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 ชาวบ้านจะพากันทำข้าวปลาอาหารคาวหวาน และข้าวต้มมัดพร้อมหมากพลูที่ห่อใส่ใบตองแล้ว นำไปวางไว้ที่โคนต้นไม้ในบริเวณวัดและรอบๆบ้าน (ที่เรียกว่าข้าวประดับดิน คงเป็นเพราะเอาห่อข้าวและเครื่องเคียงไปวางไว้บนดิน) เพื่อให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วหรือผีบ้านผีเรือนมากิน เพราะเชื่อว่าในช่วงเดือนเก้านี้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวได้ ในพิธีบุญข้าวประดับดินชาวบ้านจะวางข้าวประดับดินไว้ พร้อมจุดเทียนบอกกล่าว(บางคนก็จะร้องบอกเฉย) ให้มารับเอาอาหารและผลบุญนี้(การออกไปวางข้าวประดับดินจะออกไปวางตอนเช้ามีคประมาณตี 2 ตี 3) จากนั้นชาวบ้านจะนำเอาอาหารและสิ่งของไปทำบุญตักบาตรถวายทานแก่พระภิกษุ สามเณร ในพิธีจะมีการสมทานศีลฟังเทศน์และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

เดือนสิบ-บุญข้าวสาก

เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยจะมีการทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ด้วยของตามสลากนั้นเป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องจากพิธีบุญข้าวประดับดินในเดือน 9 เพราะถือว่าเป็นการส่งเปรตหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้ออกมาท่องเที่ยวให้กลับสู่แดนของตนในเดือน 10 นี้ ชาวบ้านจะนำข้าวปลาที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้ออกมาท่องเที่ยวให้กลับสู่แดนของตนในเดือน 10 นี้ ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารและสิ่งของไปทำบุญที่วัดในตอนเช้า โดยนำห่อข้าวสาก(เหมือนกับห่อข้าวประดับดิน) ไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มารับอาหารและผลบุญที่อุทิศให้ มีการฟังเทศน์ฉลองข้าวสากและกรวดน้ำไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านจะนำเอาข้าวสากที่พระสวดเสร็จแล้ว กลับไปที่บ้านด้วยโดยเอาไปวางไว้ตามทุ่งนาและรอบๆบ้านเพื่อให้ผีบ้านผีเรือนเจ้าที่เจ้าทางหรือผีที่ไร้ญาติขาดมิตรได้มารับส่วนบุญ

เดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษาจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการทำบุญที่สืบเนื่องมาจากบุญเข้าพรรษาในเดือน 8 ที่พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษา เป็นเวลานานถึง 3 เดือน ดังนั้นในวันที่ครบกำหนด พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นจะมารวมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา คือเปิดโอกาสให้มีการว่า

กล่าวตักเตือนกันได้ วันนี้จะเป็นวันที่พระภิกษุสามเณรจะได้มีโอกาสมาชุมนุมกันอย่างพร้อมเพรียงที่วัด ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นวันสำคัญ และเป็นระยะที่ชาวบ้านหมกภาระในการทำไร่ทำนาอากาศ ในช่วงนี้จะเย็นสบายจึงถือโอกาสมาร่วมกันทำบุญ มีการตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ รับผิดชอบ สวดมนต์ฟังเทศน์และถวายผ้าจํานำพรพรษา ตอนค่ำจะมีการจุดประทีปโคมไฟในบริเวณวัดและหน้าบ้าน บางท้องถิ่นจะมีการถวายปราสาทผึ้ง หรือต้นผาสาดเผิง(สำเนียงอีสาน)เพื่อเป็นพุทธบูชา จังหวัดที่มีงานบุญถวายปราสาทผึ้งที่ยิ่งใหญ่คือ จังหวัดสกลนคร จะมีขบวนแห่ปราสาทผึ้งซึ่งเป็นปราสาทจำลองที่แกะสลักอย่างวิจิตรบรรจงมาจากขี้ผึ้ง(คล้ายๆเทียน) ไปรอบๆตัวเมืองให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ชมความงดงาม บางท้องถิ่นที่อยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำจะมีการแข่งเรือเพื่อความสนุกสนานและสามัคคีร่วมกันในตอนกลางวัน ส่วนในตอนกลางคืนจะมีการไหลเรือไฟ(ฮ่องเฮือไฟ) เพื่อเป็นการบูชาคารวะพระ

เดือนสิบสอง-บุญกฐิน

บุญกฐินเป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ซึ่งจําพรรษาแล้ว เริ่มตั้งแต่ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐินนั้นมีเรื่องเล่าว่า มีพระภิกษุจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยระหว่างการเดินทางนั้นเป็นช่วงฝนตก และระยะทางไกลจึงทำให้ผ้าจีวรของพระภิกษุเหล่านั้นเปียกน้ำเปรอะเปื้อนโคลน ไม่สามารถหาผ้าผลัดเปลี่ยนได้พระพุทธเจ้าได้เห็นถึงความยากลำบากนั้น จึงมีพุทธบัญญัติให้ภิกษุแสวงหาผ้าและรับผ้ากฐินได้ตามกำหนด ชาวบ้านจึงได้จัดผ้าจีวรนำมาถวายพระภิกษุในช่วงเวลาดังกล่าวจนกลายเป็นประเพณีทำบุญกฐินมาจวบจนปัจจุบัน ก่อนการทำบุญกฐินเจ้าภาพจะต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า มีการเตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมเครื่องอัฐบริขารและเครื่องไทยทาน มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร ตอนเช้าในพิธีจะแห่ขบวนกฐินเพื่อนำไปทอดที่วัดและแห่กฐินเวียนประทักษิณ 3 รอบจึงทำพิธี ถวายผ้ากฐิน นอกจากนี้ อาจมีการทำบุญจุดกฐิน(กฐินเล่นซึ่งเป็นการทำผ้าไตรจีวรจากปุ๋ยฝ้ายแล้วนำไปทอดให้เสร็จ ภายใน 24 ชั่วโมงนับแต่เวลาเริ่มทำเพราะเชื่อว่าจะได้บุญมาก) ปัจจุบันชาวอีสานที่ไปทำมาหากินต่างถิ่น มักจะรวมตัวกันตั้งกองกฐินเพื่อนำกลับไปถวายที่วัดในหมู่บ้านตนเอง ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำบุญแล้ว ยังได้กลับไปเยี่ยมครอบครัวและญาติมิตรด้วย

คลองสิบสี่

คลองสิบสี่ หมายถึง แนวทางหรือข้อวัตรที่ประชาชนทั่วไปตลอดจนผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง พึงปฏิบัติ 14 ข้อ เป็นจารีตประเพณีและทำนองคลองธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของบ้านเมือง ซึ่งอาจสรุปได้ 3 ประการ คือ สำหรับพระมหากษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมือง พึงปฏิบัติ สำหรับพระสงฆ์องค์เจ้า และสำหรับบุคลลธรรมคาสามัญ พึงปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนอยู่กันด้วยความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยยึดข้อปฏิบัติทางศาสนาเป็นหลัก

1. ฮิตเจ้าคลองขุน
2. ฮิตท้าวคลองเพี้ย
3. ฮิตไพร่คลองนาย
4. ฮิตบ้านคลองเมือง
5. ฮิตปู่คลองย่า
6. ฮิตตาคคลองยาย
7. ฮิตพ่อคลองแม่
8. ฮิตไก่คลองเขย
9. ฮิตป่าคลองลุง
10. ฮิตลูกคลองหลาน
11. ฮิตเถ้าคลองแก่
12. ฮิตปีคลองเดือน (ฮิตสิบสอง)
13. ฮิตไฮ่คลองนา
14. ฮิตวัดคลองสงฆ์

คลองสิบสี่ที่กล่าวมาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนตามหน้าที่ของแต่ละคน

1.คลองสิบสี่สำหรับผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์มีดังนี้

ทั้งหมดนี้ ถอดออกมาจากคำกลอนโบราณ โดยไม่เปลี่ยนแปลงจำนวนเดิม ดังนั้นอาจลืมสำเนียงและคำที่มาจากทางภาคอีสานบ้าง

ข้อหนึ่ง เป็นท้าวพระยาจัดตั้งแต่ง ชื่อชามนามกร เสนาอำมาตย์ ราชมนตรี พิจารณา สืบหา ผู้ชื่อผู้คัด ผู้ย้ายผู้ดี ผู้ช่างแกลงแปลงถิ่น มักสับส่อด้อยคำอันหนักอันเบา อันน้อยอันใหญ่ ให้ไว้ในใจ นั้นก่อน สมที่จะฟัง จึงฟัง บ่สมที่จะฟังอย่าฟัง สมตั้ง ใจชื่อ ให้เพียงใดจึงตั้งใจเพียงนั้น ให้แต่งตั้งผู้ชื่อสัตย์ สุจริตให้หมั่นเที่ยง ผู้สู้จัก ราชการบ้านเมือง แต่ก่อนมา บ่มข่มเหิงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ให้หายใจเข้าออกได้ จึงตั้งให้เป็นเสนาอำมาตย์

ข้อสอง เป็นท้าวพระยา ให้เนามุนตรี เป็นสามัคคีพร้อมเพียงกัน ให้หมั่นประชุมกัน อย่าให้ขาด อันใดอันหนึ่งจักให้อาณัติข้าเล็ก (ข้าศึก) เกรงขาม และให้เขาอยู่ในเงื้อมมือเจ้าตน ด้วยยุทธกรรมปัญญา ให้บ้านเมืองกำนุกองสูงเสียด เป็นที่ กว้างขวาง ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุข อย่ากดขี่ข่มเหง เทอญ

ข้อสาม เป็นท้าวพระยา ถึงวันขึ้นสังขารปีใหม่ ถวายสังวาสมาสเกณฑ์ ให้เชิญพระแก้ว พระบาง พระพุทธรูป สรงน้ำอบ น้ำหอม ไว้ในสระพัง สักการะ ด้วยดอกไม้ รูป เทียน พิงธรรมจำศีล คบกัน 7 วัน ทุกๆ วัดให้เป็นการชื่นชมยินดีแก่พระศาสนา ตบพระเจดีย์ทราย บูชาเทวดาทิ้งหลายทางน้ำทางบก บ้านเมืองจึงวุฒิชุ่มเย็น น้ำฟ้าสายฝน ฟ้าใสเข้านาบริบูรณ์

ข้อสี่ เป็นทางพระยา วันสังขารขึ้น ให้นิมนต์พระภิกษุ ให้นำฝ้ายไต้เมื่อฝ้ายเหนือ วันสังขารพักให้ฝ้ายเหนือมาวัดฝ้ายไต้ เพื่อบูชาเทวดา หลวงไปยามหัวเมือง ท้ายเมือง ของทุกๆ ฤดูปี บ้านเมืองจึงวุฒิจำเรอ ให้ราษฎรอาบน้ำอบน้ำหอม หดสรงพระภิกษุสงฆ์บ้านเมือง จึงอยู่เย็นเป็นสุข ให้ราษฎรแต่งหม้ออูบึง เพื่อ กังบัง โปยกัยอันตรายแก่ราษฎรทั่วไป เทอญ

ข้อห้า เป็นท้าวพระยา วันสังขารปีใหม่ ให้เสนาอำมาตย์ ราชมนตรี พญาเพี้ย ท้าวขุน หัวบ้าน หัวเมือง ตำรวจอาสา มหาดเล็กสียายไต้แจก มีเทียนคู่ขึ้นทูนเกล้า ทูนกระหม่อมถวายราชบาท เพียกะซักมุงกุลถวายพานหมากหมั้นหมากยี่น ปุโรหิตถวายพร ให้มีอายุ วัฒน โฉม สุขัง พะลัง แก่องค์พระเจ้ามหาชีวิต แล้วเอา น้ำมหาพุทธาภิเศก อันพระรัศมีไปสถาปนาไว้ ถ้านกแอนถ้านางอัน อันชื่อว่า น้ำเที่ยงนั้น แห่มาสรงพระพุทธรูปวัดหลวง ในเมืองทุกวัด ในถ้ำดั่งทวารทวาร ที่ปากน้ำอู ประคองเมืองฝ้ายเหนือ แล้วจึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ นำบาติพระพุทธ- รูป ในพระราชวังตามธรรมเนียม จึงเป็นอันโครพยำแยง แต่พระสงฆ์เจ้าถึก ต้อง ตามพระอรรถกถาจารย์ กล่าวไว้เห็นแล

ข้อหก เป็นท้าวพระยาในวันสังขาร เป็นวันเสียดฤดูเก่า ปีใหม่จักมาถึง ให้เจ้านาย เสนา ข้าราชการ มุนตรีผู้มีนามยศ และเพี้ยหัวหลังหัวพัน หัวบ้านหัวเมือง สิบเอ็ดฮ้อยน้อยใหญ่ ซึ่งเป็นข้าน้อยชั้นทสี่มาตำบล เข้ามาถือน้ำพิพัฒน์ สัตยานุสสัยต่อพระพักตร์ พระพุทธเจ้า พระสังฆเจ้า ให้เป็นการซื้อสัตย์ ต่อ แผ่นดิน ป้องกันก่อให้ขบถคิดฮ้ายต่อแผ่นดิน

ข้อเจ็ด ท้าวพระยา คั้นถึงฤดูเดือนเจ็ด ให้เสียดเทพดาอาฮักย์ มเหศักดิ์ หลักเมือง ตาเมือง เสือเมือง ทรงเมือง ตามคองสิบสี่ แล้วให้เชิญเทพดาอาฮัก มเหศักดิ์ ให้เข้ามาชำระบ้านเมือง ป้องกันอันตราย ตามบุษานราชประเพณีสั่งไว้ว่า เมืองชั่วบมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครอง ได้เอาไสยศาสตร์คือ ผีเมืองคุ้มครอง จึงมีฤทธิ์อันนี้สืบต่อมา เพื่อไม่ให้เกิดอันตราย โปยกัย ด้วยผีสาวกวางแดง

ข้อแปด เป็นท้าวพระยา คั้นถึงเดือนแปด ให้สูตรชำระบ้านเมือง สิบชะดาเมือง บูชา เทวดาอาฮักย์ทั้งแปดทิศ บูชาพระรัศมีทั้งแปด สองพี่น้องพระยานาค 15 ตระกูล สูตรถึงสามวันเจ็ดวัน แล้วให้ราษฎรฮอบเมืองยิงปืน หวานหินแหม่และ ทราย เพื่อให้หายพยาธิโรคา โปยกัยอันตราย ให้อยู่

เย็นเป็นสุขแก่บ้านเมือง ทุกประการ

ข้อเก้า เป็นท้าวพระยาคนถึงเดือนเก้า จำเริญ (ดับ) ให้ป่าวเดินราษฎรบ้านเมืองท่าน ห่อเข้า
ประดับดิน ไปหาปู่ตายาย ลูกเต้า หลานเหลน อันถึงแก่อนิจกรรม ไปสู่ ปร โลก ทั่วทุกแห่งแล้ว ให้
เจ้านายเสนาข้าราชการ ทั่วบ้านเมืองสิบฮ้อย น้อยใหญ่ ลงมือถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานุศัตย์อีกทีหนึ่ง
แล้วช่วงเฮือฉลอง อสุภนาคราช ปากคองและปากคาน กับพระยานาคสิบห้าตระกูล อันฮักษา บ้านเมือง
จึงจะอยู่เย็นเป็นสุข เข้ากำไฮ่นาบริบูรณ

ข้อสิบ เป็นท้าวพระยา คนถึงเดือนสิบเพ็งให้ป่าวราษฎร ให้ทานสลากภัตร หยาคน้ำ อุทิศไป
หาเทพดาอาฮักษ์เมือง อันฮักษาพระพุทธศาสนา กับทั้งพ่อแม่เผ่าพงษ์ วงศาแห่งตนเทอญ

ข้อสิบเอ็ด เป็นท้าวพระยา ถึงฤดูเดือนสิบเอ็ดเพ็ง ให้ฉลองพุทธาภิเศก พระธาตุจอมศรี ทุกๆ
ปีอย่างขาด ด้วยเป็นศรีบ้านศรีเมือง แล้วให้ไปไหว้พระภิกษุสังฆะเจ้า มา ขอดสิม (ผูกพัทธสิมา) ใน
สนามแล้วให้สังฆเจ้าปวารณาในที่นั้น คั้นแล้วกิจ สงฆ์ ให้สูตรถอนสิมนั้นเสีย บ้านเมืองจึงวุฒิจำเริญ
เสนาอามาตย์จึงจักเป็น สามัคคี พร้อมเพียงกันจัตราราชการบ้านเมือง จึงบ่ขัดข้องแก่กันและกัน คั้นถึง
แสมคำหนึ่ง ให้ป่าวเดินราษฎรไหลเฮือไฟ บูชาพระยานาคสิบห้าตระกูล บ้านเมืองจึงจักอยู่สุขเกษม
เต็มครองแล

ข้อสิบสอง เป็นท้าวพระยา คนถึงเดือนสิบสองขึ้นหนึ่งค่ำ ให้เดินหัวบ้านหัวเมือง สิบฮ้อย
น้อยใหญ่ในขอบขันฑะสิมา เข้ามาโฮมพระนครหลวงพระบาง เป็นต้นว่า ข้าลาว ชาวคองคอย เพื่อแห่
พระบาทสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิต ไปลงพ่วง (ควง) ส่วนเฮือ และนมัสการพระธาตุศรีธรรมมาโสกราช
คือ เดือนสิบสองขึ้นสามค่ำ ถือน้ำ ขึ้นสี่ค่ำ สิบสามค่ำ ช่วงเฮือ ฉลองอสุภนาคราช วัดหลวงให้เพียงวัด
มีเฮือ วันละลำ อัครมหาเสนาบดีตั้งแต่เมืองแสนเมืองจันทน์ ลงไปถึงศรีสะเกตุ เมือง แกนาไต้หนาเหนือ
ให้ตั้งเป็นฝามทุกตำแหน่ง เป็นเทศกาลบุญช่วงเฮือ ฉลอง พระยานาค 15 ตระกูล และพระเสื่อเมือง
ทรงเมือง อาฮักษ์เมือง และมีเครื่อง กิยาบูชา เป็นต้นว่า โภชนะอาหาร ดอกไม้ รูป เทียน สวายไปหา
เทพดา ทั้ง ทางน้ำและทางบก จึงจักอวยพร แก่บ้านเมืองอยู่เย็นเป็สุข และเดือนสิบสอง เพ็ง เสนาอา
มาตย์ และเจ้าราชคณะสงฆ์ ราษฎร พร้อมกันแห่พระบาทสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิต และเจ้าย่าข่มอมทั้ง
ห้าพระองค์ไปนมัสการพระธาตุศรีธรรมมา โสกราช พร้อมทั้งเครื่องบูชา มีต้นเทียนและดอกไม้ บั้งไฟ
ดอก ไฟหาง กะทูน วาย กองปิด กองยาวชูปุ่นละคอน ถึง โขนและเครื่องเล่นมหรสพต่างๆ ไปเล่น
อยู่ที่คั่นหน้าพระลาน พระธาตุถ้วนสามวัน สามคืนแล้ว จึงเสด็จคืนมาเทอญ เพื่อให้เป็นที่ชื่นชมยินดี
ซึ่งกันและกัน ข้าลาวชาวคองทั้งหลาย ก็จักได้เห็นกัน และกัน และจักได้เว้าลมกัน เป็นมิตรสหายแก่
กันและกัน จึงจักเป็นเกียรติยศ ฤชา ปราบกฎแก่หัวบ้านเมืองน้อยใหญ่ อันอยู่ใกล้เคียงนั้นชะแล

ข้อสิบสาม เป็นท้าวพระยา ให้แต่งแปงทาวทุกอย่าง เป็นต้นว่า ถวายฝ้ากะฐินและบวช พระ

หุดเจ้า ตั้งมะไล โขมหาชาติ อักขาสิลห่าสิลแปดเป็นนิจกาด ทุกวันอุโบสถ และมีหัวใจอันเต็มไปด้วย
พรหมวิหารทั้ง 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่เสนาอามาตย์ ราษฎร
ข้าน้อยใหญ่ ในขอบเขต ชันชะสีมา อย่ามีใจอันกระด้างกระเดื่อง เคื่องไปด้วยพาล เป็นต้นว่า ไปห
ลื่น ป่าล่าเนื้อ จุ่งเลี้ยงนักปราชญ์ผู้อาจให้แก่วังกิจการเอาไว้ และให้มีเสนา อามาตย์ผู้ฉลาดกล้าหาญ
กับทั้งสมณะชีพราหมณ์ ผู้ดีมีศีลบริสุทธิ์และความรู้ สั่งสอนทายก อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายเทอญ
และให้ประกอบด้วย ทศพิธ- ราชธรรมสิบประการ บ้านเมืองจึงจะวุฒิจำริญ แล

ข้อสิบสี่ เป็นท้าวพระยาให้มีสมบัติ อันประเสริฐ 14 ประการ คือ หูเมือง ตาเมือง แก่น เมือง
ประตูเมือง ฮากเมือง เหง้าเมือง ขื่อเมือง ฝาเมือง แปเมือง เขตเมือง สติเมือง ใจเมือง ค่าเมือง และเมฆ
เมือง คลึกดูความหมาย

2. สำหรับพระสงฆ์องค์เจ้า

ข้อหนึ่ง ให้พระสังฆะเจ้าสุตรเถียน ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและอักขาสิล 227 อย่าให้ ขาด

ข้อสอง ให้บัวละบัตร์กุกุวิหาร บัดตาควาดอุ อย่าให้วัดเศร้าหมอง

ข้อสาม ให้ปฏิบัติจัดทำไปตามศรัทธา ชาวบ้านนิมนต์มีการทำบุญให้ทาน บวชหุด เป็นต้น

ข้อสี่ เถิงเดือนแปด ให้เข้าวัสสา ตลอดสามเดือน จนถึงเดือนสิบเอ็ดแสมค้ำหนึ่ง แต่เดือน สิบเอ็ดแสม

ค้ำหนึ่งไปหาเดือนสิบสองเพ็ง ให้ฮับฝักฐินอักขาคองฝ้าเถิงสี่เดือน

ข้อห้า ออกวัสสาแล้ว ฤดูหมันตะ (ฤดูหนาว) ฤกขุสังฆะเจ้าเข้าปริวาสกรรม ฯลฯ

ข้อหก ให้เที่ยวไปบิณฑบาตร ตามบ้านน้อยบ้านใหญ่ อย่าให้ขาด

ข้อเจ็ด ให้สุตร ภาวนา ทุกคืน วัน อย่าขาด ฯลฯ

ข้อแปด เถิงวันสิลดับ สิลเพ็ง ให้ประชุมกันทำอุโบสถ สังฆกรรม อย่าขาด

ข้อเก้า เถิงเทศกาลปีใหม่ ทายกไหว้ขื่อ ให้นำไปสร่งน้ำพระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์ ฯลฯ

ข้อสิบ สังฆาข ปีใหม่ พระเจ้ามหาชีวิต ไหว้พระ ให้สร่งน้ำในวันพระราชวัง และบาสิ พระสังฆะเจ้า

ข้อสิบเอ็ด ศรัทธาชาวบ้านนิมนต์สิ่งใด อันบ่ผิดคองวินัย ก็ให้ปฏิบัติตาม

ข้อสิบสอง เป็นสมณะให้พร้อมกันสร้างวัดวาอาราม พระธาตุเจดีย์

ข้อสิบสาม ให้ฮับทานของทายก คือ สังฆะภัตร สลากภัตร เป็นต้น

ข้อสิบสี่ พระเจ้ามหาชีวิต เสนาข้าราชการ มีศรัทธานิมนต์ มาประชุมกันไนลิมแห่งใด แห่งหนึ่งในวัน
เดือนสิบเอ็ดเพ็ง เป็นกาละอันใหญ่อย่าได้ขัดขืน

3. สำหรับบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไป

ข้อหนึ่ง เมื่อเข้าใกล้หมากเป็นวง เป็นหมากแล้ว อย่าฟ้าวกินก่อน ให้เอาทำบุญให้ทาน แก่ผู้มีศีลกินก่อน แล้วจึงกินภายหลัง

ข้อสอง อย่าโลกตาส่าย อย่าจ่ายเงินแดง แปรเงินกว้าง และอย่ากล่าวคำหยาบซ้ากล้าแข็ง ต่อกัน

ข้อสาม ให้พร้อมกันเห็ดฮั่วด้าย และกำแพงอ้อมวัดวา อาฮาม และบ้านเฮือน

ข้อสี่ เมื่อเข้าขึ้นเฮือนนั้น ให้ส่วยกล้างดิน เสียก่อนจึงขึ้น

ข้อห้า เมื่อถึงวันศีล 7-8-14-15 คำ ให้สมมา (ขอขมา) ก้อนเส้า แม่คิไฟหั่วกันไค และ ประตู่ที่ตนอาศัย ชู่คำคีน

ข้อหก เมื่อจักนอนให้เอาน้ำส่วนล้างดินก่อน จึงนอน

ข้อเจ็ด ถึงวันศีล ให้เอาดอกไม้รูปเทียน สมมาตัวแห่งตน และถึงวันอุโบสถให้แต่งดอกไม้ รูปเทียนไปเคนพระสังฆเจ้า

ข้อแปด ถึงวันศีลดับ ศีลเพ็งมานั้น ให้นิมนต์พระสังฆเจ้ามาสูตรมุงกุลเฮือน และทำบุญ ใส่บาตรถวายทาน

ข้อเก้า เมื่อพระภิกษุมาบิณฑบาตรนั้น อย่าให้เพิ่นคอยถ้ำ และเวลาใส่บาตรก็อย่าซุนบาตร และยามใส่บาตรนั้นอย่าใส่เกิบ (รองเท้า) กิ่งฮ่มผ้าปกหัว อุ่มหลาน หรือถือเครื่อง ศาสตราอาวุธ

ข้อสิบ เมื่อพระภิกษุเข้าปริวาสกรรม ซ่าอะเบื่องต้นแล้ว ให้แต่งขันดอกไม้รูปเทียนและ เครื่องอรรถบริหารไปถวายท่าน

ข้อสิบเอ็ด เมื่อเห็นพระภิกษุสังฆะเจ้ากายมา ให้นั่งลงขอมือไหว้ก่อน และจั่งค่อยเจรจา

ข้อสิบสอง อย่าเหยียบย่ำเงาเจ้าพระภิกษุคนมีศีลบริสุทธิ์

ข้อสิบสาม อย่าเอาอาหารเงื่อนกินตนแล้วไปทานให้แก่พระสังฆะเจ้า และเอาไว้ให้ฟัวกินจะ กายเป็นบาปได้ อันใดในชาติหน้าก็มีแต่แนวบตี

ข้อสิบสี่ อย่าเสพเมถุน กามคุณ ในวันศีล วันเข้าวัสสา ออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ ถ้ำคือ เห็ด ได้ลูกได้หลานมา จะบอกยกสอนยาก

เรือนสาม น้ำสี่

คำว่า **เรือนสามน้ำสี่** คือ คุณสมบัติของกุลสตรีไทยทั่วทุกภาคที่ควรปฏิบัติ เพื่อเป็นการรักษาบ้านเรือนให้น่าอยู่ อีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อการออกเหย้าออกเรือน เพื่อให้ครอบครัวที่ออกไปใหม่ มีความเพียบพร้อมด้วยความน่าอยู่

เรือนสามน้ำสี่ บางตำราก็กล่าวแบ่งแยกย่อย ว่า เรือน **3** อย่างนั้น มีอะไรกันบ้าง แต่โดยภาพรวม

แล้วก็ไม่ได้ต่างกันมากนัก เพราะเป็นสิ่งดีๆทั้งนั้น ทางภาคอีสาน เรือนสามน้ำสี่ก็ต่างจากภาคกลาง ดั่งบทลาล่องข้างบน เป็นเรือนสามน้ำสี่ที่มาจากทางภาคอีสาน ส่วนภาคอื่นๆ จะขอกล่าวต่อไป

เรือนสามน้ำสี่ ประกอบด้วยอะไรบ้าง

เรือนสาม

เรือน หรือ บ้าน หรือ ทางภาคอีสานจะเรียกว่า ฮ้าน หรือ เฮือน เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อทุกๆก้าวอย่าง เป็นสถานที่ที่มีผลต่อความเป็นอยู่ บ้านคือปัจจัยสี่ที่สำคัญ แต่ภายในเรือน หรือฮ้านของผู้หญิง จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นมา ซึ่งต้องดูแลให้ดี เพราะเป็นที่กุลสตรีไทยใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่นี้

เรือนที่ 1. เรือนนอน

ผู้หญิงย่อมมีโลกส่วนตัวของตัวเอง ที่นอนคือ สถานที่บอกได้ว่า คุณเป็นคนที่ระเบียบมากน้อยเพียงใด การเข้านอนของผู้หญิง ที่นอนที่เป็นระเบียบ นำมาซึ่งการ

เรือนที่ 2. เรือนครัว

เรือนครัว คือ สถานที่ที่ผู้หญิงใช้ในการประกอบอาหาร อาหารจะดี อาหารจะอร่อย ก็มาจากส่วนนี้ แยกไปไทยมาจะต้องมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร หากเรือนนี้ สกปรก รกรุงรัง หรือ ไม่สะอาด ก็ยากที่จะปรุงอาหารให้อร่อยได้ เรือนครัว ทุกคนที่อยู่ในบ้าน เช่น พ่อแม่ หรือ สามี หรือแม่แต่แขกที่มาบ้าน ก็จะได้รับรู้ถึงเสน่ห์ปลายจวัก ได้กินอาหารที่สะอาด และอร่อย มีแต่คนชื่นชม

เรือนที่ 3. เรือนผม

คำว่า เรือนผม เป็นการกล่าวโดยรวม โดยยกตัวอย่างผมมาเป็นตัวแทนของความสวยความงาม ผู้หญิงที่มีผมงาม ถือว่าเป็นเบญจกัลยาณี

เบญจกัลยาณี (แปลว่า ผู้มีความงาม 5 ประการ)

หมายถึงสตรีผู้มีสุกัลลักษณ์หรือลักษณะที่งาม 5 ประการ คือ

1. ผมงาม คือมีผมเหมือนหางนกยูง เมื่อสยายออกทิ้งตัวลงมาถึงชายผ้า
2. เนื้องาม คือมีริมฝีปากแดงเหมือนลูกตำลึงสุก เรียบสนิทมิดชิดดี
3. ฟันงาม คือขาวเหมือนสังข์และเรียบเสมอกเหมือนเพชรเรียง
4. ผิวงาม คือถ้าผิวดำก็ดำสม่ำเสมอเหมือนดอกอุบล ถ้าขาวก็ขาวเหมือนกลีบดอกกรรณิการ
5. วัยงาม คืองามทุกวัย แม้คลอดบุตรมาแล้ว 10 ครั้งก็ยังดูสาวพริ้งอยู่

ตำนานว่า นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นเบญจกัลยาณีคนหนึ่งในสมัยพุทธกาล

* จาก wikipedia

ผมของสตรี หากหวี หากสระ ให้สวย และสะอาดอยู่เสมอก็เป็นที่ตั้งดูใจของบรรดาหนุ่มๆ ให้มีคน
ดีๆมาให้คุณให้เลือก แยกไปไทยมาก็สดชื่น อยากรู้อยากเจอๆ สามเดือนผ่านไป คงไม่ยากเกินไป
สำหรับหญิงไทยมาดูน้ำสีกันบ้าง

น้ำสี

น้ำที่ 1. น้ำจิตน้ำใจ

น้ำใจ สตรีที่ดีต้องมีน้ำใจเอื้ออาทรแก่ผู้ที่อยู่ในบ้านเรือนของตน ตั้งแต่พ่อเรือนหรือสามีของตน ไป
จนถึงบริวารในบ้าน การผูกพันกันด้วยน้ำใจนี้ ทำให้ครอบครัวมีความสุขแน่นแฟ้นอย่างที่เรียกกันว่า
ล้อมรั้วด้วยรัก ซึ่งน้ำใจนี้ควรจะมีเอื้อเพื่อแผ่ไปถึงพ่อแม่และบุคคลในครอบครัวของสามีด้วย
เพราะสังคมไทยต่างจากสังคมตะวันตก ที่เมื่อแต่งงานแล้วจะแยกครอบครัวออกจากพ่อแม่อย่าง
เด็ดขาด ในสังคมไทยการแต่งงานไม่ได้หมายถึงแต่งกับผู้ชายที่เป็นสามีของเราคนเดียว แต่หมาย
รวมไปถึงแต่งกับครอบครัวของเขาด้วย การที่ภรรยาอมรับและเป็นที่ยอมรับในครอบครัวของสามี
ได้จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

น้ำที่ 2. น้ำดื่มน้ำกิน

น้ำดื่ม ทุกๆบ้าน หากขาดซึ่งสิ่งนี้แล้วหาได้เป็นบ้านไม่ เพราะไม่ว่า จะกินกรรมอะไรก็ต้องมีการกิน
การดื่ม การจัดเตรียมน้ำให้พอเพียงและสะอาดนั้น เป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง ทุกบ้านเมื่อรับประทาน
อาหารเสร็จ น้ำดื่มถือเป็นสิ่งจำเป็น หากข้าวติดคอ ไม่เตรียมน้ำดื่มไว้ อาจตายได้ และน้ำนี้แหละที่
เอาไว้สำหรับปรุงอาหาร เพราะมีความสะอาด และรสชาติไม่จืดเกินไป

จากคำโบราณ ที่บอกว่า "เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ" สิ่งแรกที
จะให้กันได้ คือ การมีน้ำดื่มสักแก้วสักขัน เพื่อให้แขกได้พักผ่อน หรือก่อนที่จะเจรจกันต่อไป บ้าน
ทุกบ้าน แม้ไม่ได้มีอะไรเลิศเลอ ขอเพียงน้ำดื่มสักขันก็เพียงพอแล้ว

นอกจากนี้ ความสำคัญของภาชนะใส่น้ำก็สำคัญ บ้านบางหลังจะมีแอ่งน้ำ (น้ำที่บรรจุในภาชนะ
หม้อดิน) ซึ่งหม้อดินมีคุณสมบัติพิเศษคือ การถ่ายเทความร้อน น้ำในแอ่งน้ำจะเย็นกว่าใสในโถง
การรักษาระดับน้ำในแอ่งน้ำก็เป็นความจำเป็น บ่งบอกว่า ลูกสาวบ้านไหนขยัน หรือ ขี้เกียจ ปล่อยให้
ให้น้ำแห้งแอ่ง เป็นการแสดงความเอาใจใส่ด้วย แอ่งน้ำของสาวบางบ้าน มีตะไคร่น้ำขึ้นตลอด แต่
ข้างในแอ่งนั้นสะอาด น้ำใส บ่งบอกว่า บ้านนั้นมีการเติมเติมน้ำตลอด และมีการล้างแอ่งตลอด การ
มีตะไคร่น้ำ จะทำให้น้ำนั้นเย็นยิ่งขึ้นกว่าการไม่มีตะไคร่

สมัยก่อน สมัยที่ยังไม่มีน้ำประปา จะมีแอ่งบ้านไว้ให้แขกไปไทยมาที่หน้าบ้าน ใครใคร่กิน กิน ใคร
ใคร่ตัก ก็ตัก แยกพอคำ ก็ได้อาศัยน้ำนี้แหละประทังชีวิตให้เดินขายของต่อไป

น้ำที่ 3. น้ำอาบ

น้ำอาบ หมายถึงรวมคือน้ำใช้ทั่วไป ทางภาคอีสาน จะเรียกว่า "น้ำเซอะ" คือ ใช้ในกิจการทั่วไป ใช้อาบใช้ล้างภาชนะ ใช้ทำความสะอาดบ้าน ก่อนขึ้นบ้านก็จะมีน้ำนี้ล้างเท้าก่อน เพื่อให้บ้านไม่เลอะคราบสกปรกจากการทำงาน น้ำอาบสตรีไทยต้องเตรียมไว้ เพื่อให้พ่อให้พี่ ให้สามีได้อาบเพราะผู้ชายจะทำงานมาเหนื่อยๆไม่มีเวลาได้ไปตักน้ำมาให้อาบหรือก อย่าให้ขาด สมัยนี้มีน้ำประปาที่ดีน้อยแต่ความหมายของน้ำอาบ คือ การรักษาระดับน้ำใช้ให้เพียงพออยู่เสมอนั่นเอง

น้ำที่ 4. น้ำเต้าปรง หรือ น้ำปรง

น้ำชนิดนี้ เป็นน้ำที่ให้กับบรรพบุรุษหรือ ผู้ที่มีพระคุณ ที่คอยปกป้องรักษา บ้านทุกบ้านจะมีเทวดาประจำบ้าน บ้างก็ว่า ผีเหี้ยผีเรือน บ้างก็ว่า เจ้าที่เจ้าฐาน การมีน้ำชนิดนี้ไว้ในบ้าน อาจจะเป็นหิ้งพระ หรือ ศาลพระภูมิบ้าน ก็จะเป็นการดี กลางคืน เราไม่รู้หรือว่าจะเกิดอะไรขึ้น เพราะ ทุกคนต่างอยู่ในภาวะหลับใหล การรักษาบ้านของเทวดา ไม่จำเป็นที่ท่านจะช่วย เพียงแต่ให้เรารู้สึกตัว เมื่อมีเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์ การมีน้ำเต้าปรงไว้อาจจะไล่เครื่องหอม เช่น ขมิ้น แป้งหอม หรือ ดินสอดพองบ้างก็จะดี เสมือนหนึ่งว่า เป็นน้ำทิพย์ให้ท่านเทวราช นั่นเอง เรือนสามน้ำสี่ บางตำราจะบอกว่า เรือนสาม ประกอบไปด้วย บ้านเรือน เรือนผม เรือนกาย บางตำราก็ว่า บ้านเรือน เรือนชะตา เรือนผม บ้างก็ว่า เรือนที่อยู่อาศัย, เรือนหูกทอผ้า(เปลี่ยนจากเรือนชะตา) และเรือนผม ส่วนน้ำสี่ ก็มีน้ำกิน น้ำใช้ น้ำใจ น้ำปุน (สมัยก่อนกินหมากเลยต้องมีของต้อนรับเป็นเชื่อนหมาก มีปุนด้วย) บ้างก็ว่า น้ำในโถงที่เก็บไว้กินใช้ประจำวัน, น้ำในขันที่ตักแบ่งจากน้ำอย่างแรกมาใช้, น้ำในหม้อปลาร้าที่เอาไว้ปรุงรสเป็นน้ำปลา และสุดท้ายก็น้ำใจเหมือนกันเพียงข้อนี้ ทั้งหมด คือ เรือนสามน้ำสี่ กุลสตรีของไทย ใครเอาไปใช้รับรองว่า จะมีแต่สิ่งดีๆเกิดขึ้นในชีวิต เป็นปราชญ์อย่างหนึ่งของบรรพบุรุษของเราที่ได้ให้ไว้ เป็นคติสอนใจ ให้อุทิศการการครองเรือน นี่เป็นตำราที่ข้าพเจ้ารวบรวม บางตำราก็แตกต่างกันไปบ้าง แต่เป้าหมายโดยรวม คือ ความเป็นกุลสตรีที่งดงามนั่นเอง

